

Oskar Looritsa liivi folkloori kogu

Tuuli Tuisk

Tartu Ülikooli eesti ja üldkeeleteaduse instituudi
läänemeresoome keelte foneetika teadur
tuuli.tuisk@ut.ee

Teesid: Eesti Kirjandusmuuseumi Eesti Rahvaluule Arhiivis asub väärtuslik liivi etnograafiat ja folkloori puudutav kogu – Oskar Looritsa liivi folkloori kogu. Oskar Looritsa teekond liivlaste ja liivi keele juurde algas 1920. aastal, mil ta osales Tartu ülikooli läänemeresoome keelte professori Lauri Kettuneni abilisena liivi ekspeditsioonil Kuramaal. Sellest ekspeditsioonist sai alguse Looritsa suur huvi liivlaste ja liivi keele, liivi etnograafia ja rahvaluule vastu. Looritsa liivi folkloori kogu on hinnaline liivi keelt ja kultuuri puudutav aineestik. Valdavalt 1920. aastatel kogutud mahukas kollektatsioon sisaldab materjale kaheteistkümnest liivi külast. Artiklis antakse ülevaade sellest kogust, mis füüsilisel kujul koosneb kvartformaadis mappidest ja sedelkartoteegikarpidest. Materjalide hulgas on nii liivikeelseid rahvaluuletekste kui ka tekstide tõlkeid. Sedelkartoteegi olulise osa moodustab liivi etnograafiline sõnastik. 2013. aastal alustati kogu digiteerimisega. Terve füüsiline kogu ja selle osaliselt digiteeritud aineestik on kõigile huvilistele kättesaadavad.

Märksõnad: Eesti Rahvaluule Arhiiv, etnograafia, folkloor, keel, käsikiri, liivi, Oskar Loorits, rahvausund

Oskar Loorits ja liivlased

Oskar Loorits oli 19aastane üliõpilane, kui ta koos Tartu ülikooli läänemeresoome keelte professori Lauri Kettuneniga 1920. aastal käis esimesel ekspeditsioonil liivlaste juurde. Selle ekspeditsiooni teoks saamine oli seotud samal aastal asutatud Emakeele Seltsiga, mille esimeseks esimeheks Kettunen oli. Seltsil on algusajast peale olnud tähtis roll rahvusliku eneseteadvuse õhutamisel ja toetamisel, samuti keele uurimisel, säilitamisel ja populariseerimisel. Seltsi põhikirjas on sätestatud, et seltsi üheks eesmärgiks on kaasa aidata sugulaskeelte teaduslikule uurimisele ja äratada huvi sugulaskeelte vastu (Valge 2021). Just selle liivi kogumisretkega algas Eestis hõimuliikumine, mille eestvedajateks Kettunen ja Loorits kujunesid.

Esimese maailmasõja järgset perioodi nimetatakse põhjendatult liivlaste ärkamisajaks. 1920. aastatel polnud liivlaste olukord kerge: Esimese maailmasõja põhjustatud paguluse tagajärjel kaotas liivlaste noorem põlvkond osaliselt oma keele, liivi keelt koolides ega kirikutes ei kasutatud, puudus emakeelne

lugemisvara, liivi külades valitses üleüldine vaesus. Liivlaste toetajate eesmärkideks kujunesid haridustöö edendamine, liivikeelse lugemisvara ettevalmistamine ja selle väljaandmine, liivlaste ühiskondliku organisatsiooni loomise toetamine. Samuti julgustati liivlasi oma keele ja kultuuri üle uhkust tundma. Juba 1920. aastal asutati seltsi juurde kapital liivi keele ja liivlaste toetuseks (vt ka Blumberga 2011b; Tuisk 2021). Lisaks Emakeele Seltsile kuulus toetajate hulka ka *Suomalaisuuden Liitto*, *Helsingin Akateeminen Heimoklubi*, *Herättäjä-yhdistys* jmt.

Oskar Looritsast kujunes suur liivlaste sõber, üks tulihingelisemaid liivlaste õiguste eest seisjaid ja liivlaste kogukonna omanäoline aktiivne liige. Tema suhe liivlastega polnud lihtsalt uurija suhe uuritavasse rahvasse, vaid selles oli midagi isiklikumat ja eksistentsiaalsemat (vt Pajusalu 2018). Liivlaste hulgas armastatud Loorits sai omale ka liivikeelse hüüdnime Väldapā ‘valgepea’. Selle pseudonüümi all avaldas Loorits ka oma liivikeelseid luuletusi. Teine hüüdnimi, millega teda liivlaste hulgas kutsuti, oli Nūorizānd (‘noorisand, noorhärä’). Uurija on teose “Liivi rahva usund” III osa saatesõnas kirjutanud: “Ja pean tunnustama, et minu liivi-reiside suurimaks veetluseks on olnudki just jälgida selle rahvakillukese ebausklikku massipsüüket, mille intiimimasse ja salapärasemasse sfæri õnnestus tungida mul alles aastate jooksul, kui suutsin võita usalduse näilise assimileerumisega “omaks inimeseks” ja mitme südamlikult armsa eidekese “pojaks” ...” (Loorits 1928: VII). Eriti soojad suhted tekkisid aristokraatliku liivlanna Maṛi Šaltjāriga, kelle uppunud poja eesnime Loorits kandis ja kes hakkas valgepäist noormeest kiindunult oma uueks pojaks pidama (Loorits 1938: 108–109).

Lauri Kettuneni ja Oskar Looritsa esimese liivi ekspeditsiooni käigus selgus, et kohapeal on suur puudus liivikeelsetest väljaannetest. Uurijatega kohtunud

liivi luuletaja ja köster Kõrli Stalte innustas teadlasi teadustöö kõrval tegelema ka liivi keele ja kultuuri arendamisega. Looritsa eestvedamisel ilmus juba 1921. aastal Akadeemilise Emakeele Seltsi toimetiste sarja esimese väljaandena “Esimene Liivi lugemik. Ežmi Līvəd lugdēbrōntēz” (LL 1921). Kogumiku põhisisu moodustavad 1920. aasta suvel kirja pandud liivlaste jutustused ja kogutud keelematerjal, luuletused, muistendid ja rahvalaulud. Lugemiku koosta-

Foto 1. O. Loorits 1920. aastal Lūži külas liivi informandi juttu üles kirjutamas. Lauri Kettuneni foto, ERM Fk 453:25.

jateks on tiitellehel märgitud Lauri Kettunen ja Oskar Loorits, kuid põhilise töö lugemiku koostamisel olevat ära teinud Loorits (Kettunen 1948: 144–145).

Looritsa eestvõtmisel andis Emakeele Selts toimetiste sarjas välja veel neli liivi lugemikku, mis sisaldavad nii liivi ekspeditsioonidel kogutud folkloori- ja keelematerjale kui ka liivlaste endi loomingut. “Teine liivi lugemik. Toi līvəd lugdəbrōntəz” ilmus 1922. aastal (LL 1922). Ehkki raamatu koostajat pole tiitellehel märgitud, olid ametlikeks koostajateks seltsi poolt endiselt Lauri Kettunen ja Oskar Loorits. Tõenäoliselt osales lugemiku valmimisel ka August Skadiņ, kes raamatu valmimise ajal Tartus õppis (Blumberga 2007). 1923. aastal anti Eesti Karskusliidu kulul välja “Kolmas liivi lugemik. Kolməz līvəd lugdəbrōntəz” (LL 1923), mis pühendati alkoholismivastasele teemale (Ernštreits 2013: 62). Ka kolmanda lugemiku tekstide liivi keelde tõlkimisel ja lugemiku ettevalmistamisel oli arvatavasti osaline August Skadiņ, kes oli lubanud tänutäheks Tartus saadud hariduse eest töötada liivlaste heaks (Blumberga 2011a: 157). 1924. aastal Looritsa koostatud ja trükkis ilmunud lugemikus “Neljas liivi lugemik. Nel’l’ōz līvəd lugdəbrōntōz” (LL 1924) avaldati esmakordselt liivi raamatuajaloos ka pildid. 1926. aastal trükivalgust näinud “Viies liivi lugemik. Vīdōz līvəd lugdəbrōntōz” (LL 1926) oli sarjas viimane, mis ilmus. Ka see lugemik oli illustreeritud. Kõigi viie liivi raamatu peamiseks ülesandeks oli pakkuda liivlastele omakeelset lugemismaterjali, aga ka ärgitada liivlasi hoidma oma kultuuri ja tundma selle üle uhkust. Samuti innustas Loorits liivlasi avaldama lugemikes oma jutustusi ja luuletusi. Liivi lugemikke kingiti koos teiste raamatutega ka liivlastele. Liivlaste käekäiku ja olukorda kirjeldas Loorits 1920. aastatel ka Eesti ajakirjanduses.

Ajavahemikus 1920–1937 külastas Loorits liivlasi 11 korral (Blumberga 2011a: 35). Nendest esimene ekspeditsioon jäi Looritsa ja Kettuneni jaoks ainsaks ühiseks käiguks liivlaste juurde (Blumberga 2004: 9). Looritsa optimism liivi rahvusluse toetajana vaheldus aeg-ajalt pessimismiga, kui mitu tema lootust jäi täitumata (muuhulgas Liivi valla asutamine). Looritsa temperamentne iseloom ja otsekohesed väljaütlemised tegid tema elu liivlaste toetamise liikumise aktivistina nii mõnigi kord keeruliseks. 1930. aastate avalikud ettekanded ja artiklid liivlaste õiguste teemal viisid lõpuks selleni, et ta sattus Lätis ebasoovitava isiku staatusesse. 1937. aasta augustis saadeti Loorits Lätist välja ja talle määrati riiki sisenemise keeld. Veel sama aasta lõpus anti Looritsale võimalus ebasoovitava isiku staatust ära muuta, kui ta soostub avaldama Läti suhtes sõbralikku informatsiooni. Loorits otsustas käituda aga oma südametunnistuse järgi ja polnud sellisest võimalusest huvitatud (Blumberga 2004: 15). Toimunud sündmustest ajendatuna andis Loorits 1938. aastal välja raamatu “Liivi rahva mälestuseks”, milles tõrjub tema suunas esitatud süüdistusi ja valekuuldusi – “millised kahtlustused siin kindlasõnaliselt tagasi tõrjun” (Loorits 1938: 5).

Oskar Loorits liivi folkloori koguja ja uurijana

Kui professor Kettunen 1920. aasta liivi ekspeditsiooni jaoks tudengite seast omale abilist otsis, siis pidas ta silmas ka seda, et endale järeltulija koolitada. Uurimistöö käigus ilmnis, et arukas üliõpilane Loorits ületas kõik ootused ja oli professorile oluliseks toeks juba esimestest päevadest alates. Kettunen märkas nende ühise reisi ajal, et lisaks keelenäidete üles kirjutamisele, hakkas Loorits sügavat huvi tundma liivi etnograafia ja folkloori vastu (Kettunen 1999). Folkloorist saigi Looritsa tõeline kutsumus ja ta kujunes liivi folkloori olulisimaks uurijaks. Tartu ülikoolis õppis Loorits aastail 1919–1922 keeleteadust ja rahvaluulet. 1923. aastal omandas ta magistrakraadi ning oli ajavahemikus 1923–1927 ülikooli teaduslik stipendiaat. Rahvaluulega olid seotud kõik tema ametikohad nii Tartus kui ka hiljem Uppsalas. Tartu ülikoolis oli Loorits 1927–1939 rahvaluule eradotsent, 1938–1939 dotsent ning 1939–1941 eesti ja võrdleva rahvaluule professori kohusetäitja. Uppsala ülikoolis töötas ta 1944–1947 murde- ja rahvaluulearhiivi arhiiviassistendina ja 1947–1961 oli Uppsala Rahvateaduslikus Arhiivis riiklik stipendiaat. Loorits oli 1927. aastal asutatud Eesti Rahvaluule Arhiivi (ERA) esimene juhataja. Teise maailmasõja sündmuste keerises emigreerus Loorits 1944. aastal Rootsi. 1938. aastal valiti uurija vastasutatud Eesti Teaduste Akadeemia akadeemikuks.

Looritsal on suuri teeneid liivi rahvapärимuse kogujana, uurijana ja avaldajana. 1926. aastal kaitses ta Tartu ülikoolis doktoriväitekirja liivi rahvausundist (Loorits 1926). Väitekirja juhendaja oli Tartu ülikooli esimene rahvaluuleteaduse professor Walter Anderson. Doktoriväitekirjast kasvasid välja monograafiad: “Liivi rahva usund” I (1926), II (1927), III (1928) (kordusväljaanded ilmusid 1998 ja 2000, vt LRU I–III, LRU IV–V). Ülevaate liivi muinasjuttudest, naljanditest, muistenditest ja tekkelugudest annab Soome Teaduste Akadeemia kirjastuses ilmunud tüüpide register “Livische Märchen- und Sagenvarianten” (Helsingi 1926). Aasta hiljem ilmus “Valik liivi muistendeid” (1927). Looritsa väljaannet “Volklieder der Liven” (1936) võib nimetada liivi rahvalaulude piiblikuks. Selles on lisaks kogutud liivikeelsetele lauludele esitatud ka laulikute andmed, lätikeelsed paralleeltekstid, laulude tõlked saksa keelde ning koostaja kommentaarid. Aastail 1923–1925 andis Loorits Eesti Rahva Muuseumisse enam kui sajast esemest koosneva liivi etnograafiliste esemete kollektsiooni (Linnus 1970: 231–232; I. M. ja F. L. 1925: 143).

Olulise osa oma liivi rahvapärимuste kirjapanekuist võttis Loorits 1944. aastal Rootsi põgenedes kaasa, kust need pärast uurija surma jõudsid Soome Kirjanduse Seltsi (SKS) (Kippar 2010; Salve 2002). Seal saadi Eestisse esialgu koopiad. 1998. aastal andis SKSi rahvaluulearhiiv Looritsa materjalid ERA-le

üle koos Looritsa tütre Saida Noti kinnitusega oma isa ajutiselt SKSi deponeeritud pärandi annetamisest ERA-le (Korb 1998: 135).

Looritsa kogumismetoodikast annab aimu lõik esimese liivi vanasõna üleskirjutamise kohta 1920. aastal. (Loorits 1938: 32; Mälk 1981: 9) “Päeva lõpetasime sellega, et märkisime üles esimese vanasõna või “kiitõb-sina” reisisil. Oli juba päris pime, kui kukkus jutu sekka meile täiesti tundmatu sõna. Kahmasime ruttu kirjutama. Lott Zeti Mildaga turtsatasid naerma, aga peremees vedas suust suitsu, puhus sinised rõngad lae alla ja sõnas siis isalik-sõbraliku manitsusega: “jumalõn päud’i jennõ” = jumalal päevi palju, nagu tähendades, et küllap homme jaksame. Muidugi selle vastu me ei vaielnud, et jumalal on päevi laialt, aga meil oli neid napimalt ja meie märkisime siiski veel tallele niihästi võõra sõna kui ka äsja kuulnud “kiitõb-sina”.” (Loorits 1938: 32) Lauri Kettunen on oma mälestustes meenutanud, et “Kõik kirjutas ta [Loorits] kiiresti paberile, üldiselt liigagi kiiresti – keelenäite seisukohalt” (Kettunen 1999: 94).

Käsikirjaline liivi folkloori kogu

Oskar Looritsa käsikirjaline liivi folkloori kogu on oluline liivi keelt, kultuuri ja ajalugu puudutav kollektsioon, mille põhjal valmisid tema liivi rahvaluule alased uurimused. Eesti Kirjandusmuuseumis Eesti Rahvaluule Arhiivis (ERA) hoiul oleva originaalkogu kujunemislugu algab ajal, mida iseloomustavad iseisiva Eesti Vabariigi, rahvusülikooli ja Emakeele Seltsi süünd. Alates 1920. aastast valdavalt Looritsa enese, kuid ka liivlastest abiliste kogutu ja talletatu sai hiljem koduks ERA. Eraldiseisva üksusena sai kogu oma signatuuriks LF (liivi folkloor). Selle üks põhjusi oli asjaolu, et Loorits oli ERA loomiseni 1927. aastal kogu materjale juba palju kasutanud ja tsiteerinud. Samade tekstide hilisemal viitamisel tekitanuks erineva tähistuse kasutamine segadust (Salve 2002: 33). 1944. aastal Rootsi emigreerudes viis Loorits kaasa liivi vanasõnade ja kõnekäändude sedelkogu¹ (Mälk 1981: 8) ning tõenäoliselt osa ebausju ja kommete põhiseeriast. Ülejäänud kogu on pärast Looritsa Rootsi lahkumist olnud hoiul ERA fondis. Nõukogude ajal on kogu mingil määral süstematiseeritud (ilmselt ülikooli soome-ugri eriala praktikantide abiga).

Liivi folkloori kogu (edaspidi LF) koosneb füüsilisel kujul 16 säilikust (kvartformaadis mapist) ja kaheksast sedelkartoteegikarbist. Kogus leidub näiteid kõigist rahvaluuleliikidest, kus eriti suur osa on rahvausundiga seonduval. Olulise osa materjalidest moodustavad liivikeelsed rahvajutud, osaliselt tekstide tõlked (saksa ja eesti keelde) ja liivi etnograafiline sõnastik. Vormistuse poolest on kogu ebahühtlane, koosnedes üleskirjutustest erinevas formaadis ja kvaliteediga paberil. Eriti sedelitel leidub palju märkmeid, korduvaid regist-

reid, mõnikord loetamatuid tähelepanekuid, samuti viiteid varasemate uurijate töödele.

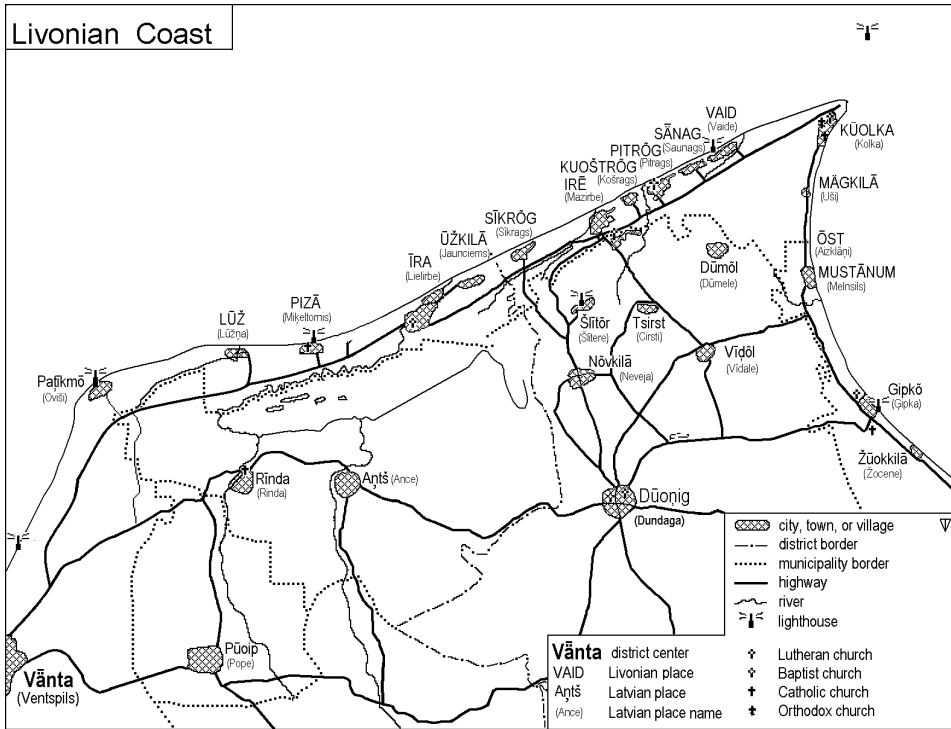
Kogu sisaldab viit põhiseeriat ja viit lisaseeriat:

Põhiseeria	Teema	
LF I	Laulud, lasteread ja mängud	Sedelid
LF II	Vanasõnad, kõnekäänud, erikeeled, nali ja pilge	Mapid
LF III	Mõistatused	Sedelid
LF IV	Traditsionaalsed jutustused	Mapid
LF V	Ebausk ja kombed (a. Mütoloogilised märkmed; b. Aasta tähtpäevad; c. Elu tähtpäevad; d. Rahvameditatsioon; e. Rahvabaromeeter; f. Varia)	Sedelid, mapid
Seeria	Teema	
LF ES I	Etnograafiline sõnavara	Sedelid
LF ES II	Etnograafiline sõnavara	Sedelid
LF S I	Sõnavara	Sedelkogu
LF	Koopiad ja mustandid	Mapid
LF	Registrid	Mapid

Tabel 1. Liivi folkloori kogu seeriad.

2013. aastal võeti kogu Eesti Kirjandusmuuseumi failirepositooriumis Kivike arvele (<https://kirmus.kivike.ee/>), säilikud kirjeldati ja pagineeriti, alustati etnograafilise sedelkartoteegi digiteerimisega. 2013. ja 2016. aastal Haridus- ja Teadusministeeriumi hõimurahvaste programmi toel digiteeritud säilikud ja nende digikoopiad arhiveeriti Kivikesse. Digimaterjalide koopiad on hoiul ka Tartu Ülikooli Eesti ja Üldkeeleteaduse Instituudi eesti murrete ja sugulaskeelte arhiivis (<https://murdearhiiv.ut.ee/>). Digiteerimise peamine eesmärk on liivi materjalide kättesaadavuse lihtsustamine kõigile huvitatutele.

Looritsa kirjelduse järgi (LRU I: 5) sisaldas käsikirjaline arhiiv 1920–1926 ühtekokku 8581 teksti. Ta nendib ka, et trükki oli sellest kogust pääsenud tol ajal väga vähe, ainult vahetevahel oli ajalehtedes ja ajakirjades üht-teist ilmunud. Ainestik on kogutud 1920. ja 1930. aastatel aastatel kaheteistkümnest Kuramaa liivi külast (vt kaarti 1) – läänest alates Lūž, Pizā, Īra, Ūžkilā, Sīkrōg, Irē, Kuoštrōg, Pitrōg, Sānag, Vaid, Kūolka, Mustānum. Loorits on liivi külad jaganud lääneliivi ja idaliivi küladeks (Īra küla on arvatud lääneliivi hulka). Lisaks ekspeditsioonidele, kogunes liivi folkloori materjali ka Eestit külastanud Liivi Seltsi laulukoorilt, Riias asuvatelt liivlastelt, spetsiaalselt Eestisse kutsutud liivi keele kõnelejal Maṛī Šaltjārilt ja kahelt Tartus õppivalt liivlaselt² (LRU I: 4–5).

Kaart 1. Liivi rannakülad (kaart: Tiit-Rein Viitso).

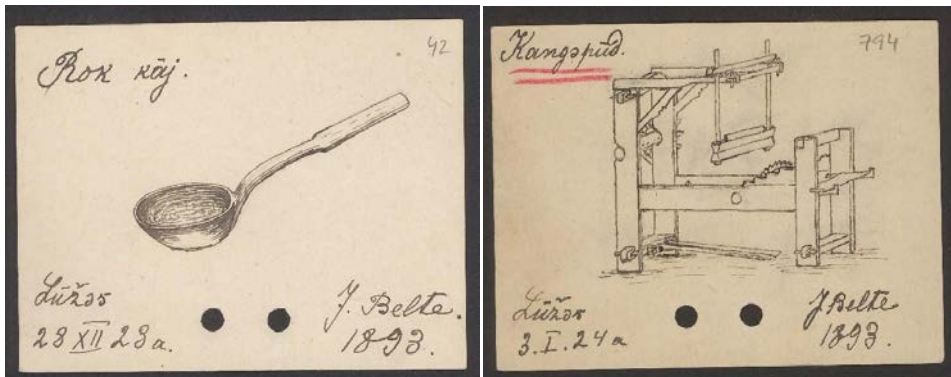
Informantide arv, kellelt liivi tekste üles kirjutati, ulatub paarisajani (LRU I: 5). Kõige suuremad liivi usundi sõnastajad olid **Lūži** külas näiteks Didrōk Leite³ (Leiš, s 16.04.1877), Maṛī Leite (Leiše, s 1883), Liž Belt(e) (s 1847), Lot Lindenberg (s 1866), Uldrik Anderson (s umbes 1827); **Pizā** külas Didrōk Belt (s umbes 1886); **Īra** külas Maṛt Anderson (s umbes 1852), Griet Nornberg (s 1889); **Ūzkiļā** külas Lizet Zariņ (vanus 41); **Sikrōgi** külas Olga Brenkou (31), Pētōr Ansenau (s umbes 1841), Didrōk Breinkopf (s 1850); **Irē** külas Katriņ Bulman (s 1858); **Kuoštrōgi** külas Griet Skadiņ (s 1863), Aņdrōks Skadiņ (s 1860), Jōņ Skadiņ (s 1863); **Pitrōgi** külas Maṛī Šaltjār (s 1860); **Sānagi** külas Didrōk Sandberg (s 1847); **Vaidi** külas Katriņ Zēberg (s 1877), Maṛī Berthold (s 1879), Liž Berthold (s 1881); **Kūolka** külas Didrōk Zvirgzdin (s 1858), Liž Berthold (s 1885). **Mustānumi** küla informandi Trīn Otnāri (vanus 60) kohta on märgitud, et tegemist on lätlasega. Tuntumate liivi informantide hulgas leidub liivi haritlasi, kes ka ise saatsid Looritsale oma tekste, muuhulgas kirjamees ja kunstnik Jāņ Belt (s 1893, Lūž), haritlane ja kultuuritegelane Kōrli Stalte (s 1870, Irē), informant Jōņ Zēberg (s 1904, Vaid), kooliõpetaja Maṛt Lepste (s 1883, Irē).

Järgnevas ülevaates kirjeldatakse siiani digiteeritud ainekku (terve kogu pole veel digiteeritud): (1) etnograafiline sõnavara (LF ES I ja II), liivi sõnavara (LF S I) ja mütoloogilised märkmed (põhiseeriast Ebausk ja kombed, LF V); (2) traditsionaalsed jutustused (LF IV).

Sari	Dig lk arv
LF ES I	1569
LF ES II	1534
LF S I	1971
LF IV 1 (Lūž, Pizā)	387
LF IV 2 (Pizā, Īra, Ūžkilā, Sīkrōg)	463
LF IV 3 (Irē, Kuoštrōg)	502
LF IV 4 (Kuoštrōg, Pitrōg)	512
LF IV 5 (Pitrōg, Sānag, Vaid)	455
LF IV 6 (Vaid, Kūolka, Mustānum + register)	324
LF V 1	780
Kokku:	8497

Tabel 2. Liivi folkloori kogu digiteeritud ainekik.

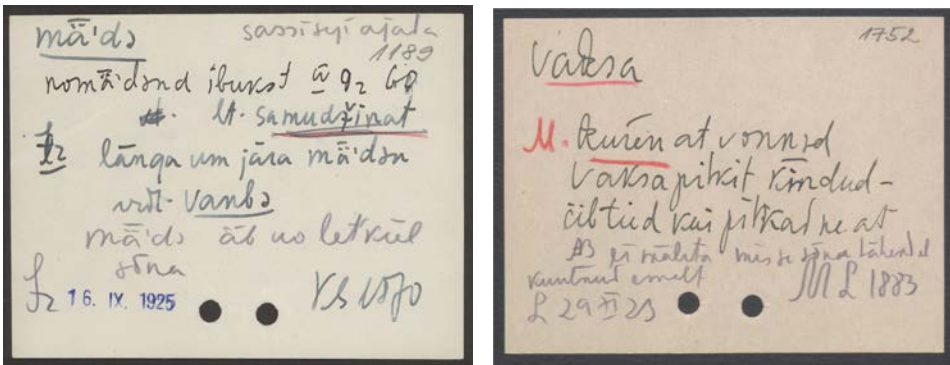
Liivi etnograafilise sõnavara sedelkogu (LF, ES I ja II) moodustavad etnograafiat puudutavad sõnasedelid. Liivikeelsete märksõnade kõrval on sedelitel vahetevahel ka illustreerivad joonised ja näitelauseid. Sõnade tõlked on valdavalt läti keeles, mõnikord on juures ka eesti-, saksa- ja venekeelsed tõlked või selgitused. Liivi etnograafiline kartoteek sisaldab kokku 3103 lehekülge, mis on kõik digiteeritud. Igal sedelil on üks märksõna. Sedelid on enamasti täpselt dateeritud – märgitud on sedelil oleva info üleskirjutuse aeg ja koht. Mõnikord on esitatud ka informandi initialsid. Mõnedel sedelitel olevate illustratsioonide autor on lääneliivi luuletaja ja kunstnik Jāņ Belt (lätipäraselt Jānis Belte), kes on Looritsa palvel kujutanud erinevaid etnograafilisi tarbeesemeid (vt ka Ernštreits 2002).

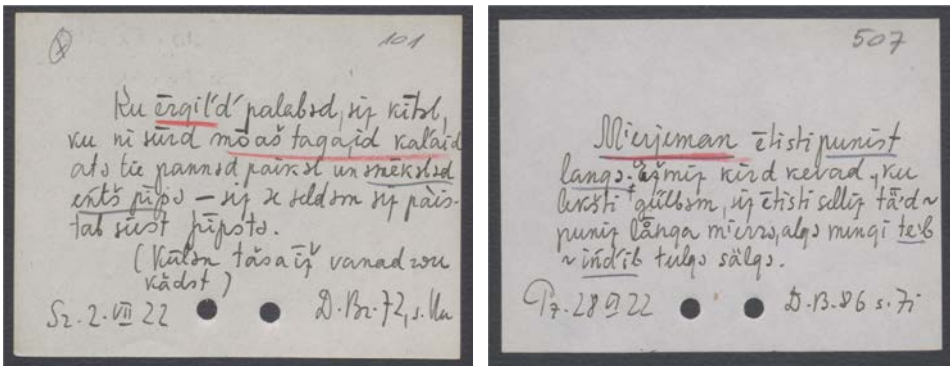
Joonis 1. Sedelid Looritsa liivi etnograafilisest sedelkartoteegist (LF, ES 1).

Liivi sõnavara sedelkogu (LF, S 1) sisaldab liivikeelseid märksõnu koos näitelausetega. Selles ainestikukonkreetset esile kerkiivat teemat pole. Märksõnad, mis sisaldavad nii nimi-, tegu-, omadus- kui ka mäarsõnu, on esitatud tähestikulises järjekorras. Tõlked on peamiselt läti keeles, mõnikord ka eesti ja saksa keeles. Sedelitel on esitatud ka liivikeelsed näitelauseid ja vahetevahel ka kommentaar märksõna kohta (nt informant ei mäleta, mis see sõna tähendab, aga on kuulnud seda emalt). Lõpuosas on sedelid joonistega ja viidetega kirjandusele. Pärnis viimastelt lehekülgedelt leiab Looritsa enda kirjutatud ("Minu luuletet") liivikeelse luuletuse 1923. aasta detsembrist⁷⁴ ning on mõeldud laulmiseks viisil "See Mäeotsa talu".

Ebausujätkete põhiseeriasse kuulub **mütoloogiliste märkmete** sedelkogu (LF V 1). Ainestik sisaldab ülevaateid liivi rahvapärimeses esinevate nähtuste ja tegelaste kohta. Nii on kirjeldatud näiteks liivi rahvausundis esinevaid haldjaid (*Mõrjemā* 'Maarjaema', *Mõjemā* 'Maaema', *Mõtsārovž* 'Metsarahvas', *Mõtsāāma* 'Metsaema' jt). Mõnikord on juures pikemad eestikeelsed kirjeldused.

Joonis 2. Sedelid Looritsa liivi sõnavara sedelkartoteegist (LF, S 1).

Joonis 3. Sedelid Looritsa mütoloogiliste märkmete sedelkartoteegist (LF V 1)

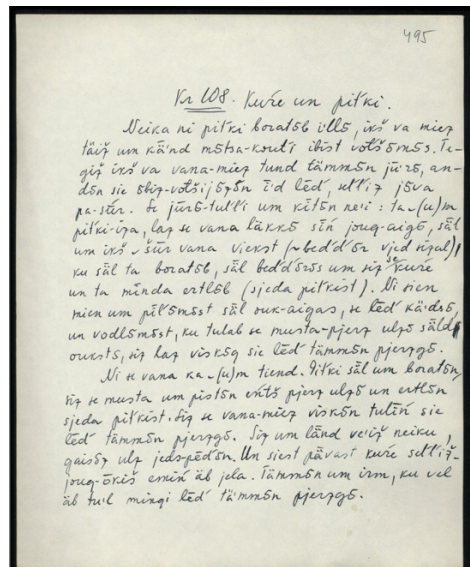
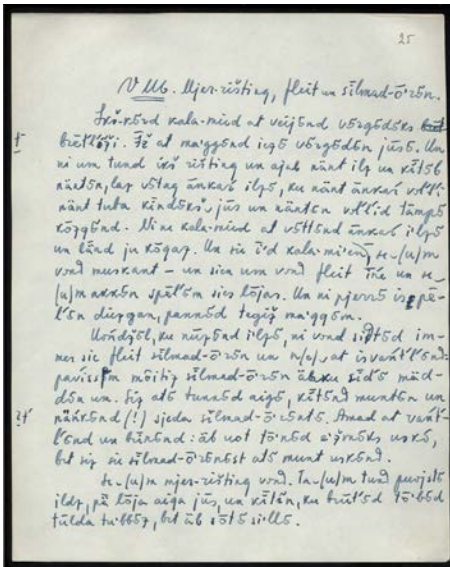
Looritsa kogu ühe põhiseeria moodustavad **traditsionaalsed jutustused** ehk rahvajutud (LF IV), kus on ~ 2600 lehekülge tekste. Neile lisanduvad tõlked, registrid ja erinevad märkmed. Tekstid on mõnikord üles kirjutatud konsepti laadis, mõnikord ainult eesti ja saksa keeles. Tekstid on täpselt dateeritud – märgitud on liivi informandi nimi, sünniaeg või vanus, sünnikoht, kõneleja küsitlemise aeg ja koht. Tekstid on jagatud külade kaupa ja külade nimed on lühendatud: L – Lūž, P – Pizā, Iir – Īra, Uu – Ūžkilā, Sr – Sīkrōg, Ir – Irē, Kr – Kuoštrōg, Pr – Pitrōg, Sn – Sānag, V – Vaid, Kl – Kūolka, M – Mustānum.

Loorits on märkinud LF arhiivi koosseisuks aastatel 1920–1926 kokku 1262 teksti (LRU I: 5). Digiteeritud ainestik on mõnevõrra suurem – 1415 lehekülge. Niisiis lisandus Looritsa kogusse tekste ka pärast 1926. aastat. Tabelis 3 on esitatud digiteeritud tekstide arv (DIG) ja Looritsa esitatud arv (LRU I).

Küla	Lūž	Pizā	Īra	Ūžkilā	Sīkrōg	Irē	Kuoštrōg	Pitrōg	Sānag	Vaid	Kūolka	Mustānum
DIG	197	18	68	14	148	48	337	303	17	212	49	4
LRU I	175	17	68	1	132	32	298	275	10	212	41	1

Tabel 3. Liivi folkloori digiteeritud tekstide arv (DIG) ja Looritsa esitatud tekstide arv (LRU I).

Kõige rohkem on tekste üles kirjutatud Kuoštrōgi ja Pitrōgi külast, kõige vähem Mustānumi ja Ūžkilā külast. Sānagi külast üles kirjutatud tekstid on enamasti saksakeelsed tõlked.

Joonis 4. Käsikirjalised leheküljed Looritsa liivi folkloori kogust. Üles kirjutatud Vaidi (vasakul) ja Kuoštrōgi külast (LF IV 6 ja LF IV 3).

Jutustuste teemad

Aastate jooksul kogutud juttude teemad on esitatud ja üksikasjalikult käsitletud Looritsa “Liivi rahva usundi” viies köites. Rahvajuttude keskpunktis on inimeste ja üleloomulike olendite kokkupuuted, nende omavahelised suhted (Looritsa liivi rahvausundi alast tööd on põhjalikult käsitletud Kristi Salve, nt Salve 2007, 2011a, 2011b).

Olulise osa moodustab liivi haldjamaailm, mis on tihedalt seotud loodusega. Liivlaste kui rannarahva⁵ elu oli lahutamatu seotud merega. Liivi loodus-haldjate hulgas on konkurentsituult esikohal *mierjemā*⁶ ‘mereema’ (jutustus *Mierjema kōzɡōnd* ‘Mereema pulmad’). Mererahva (*mierrovz*) hulka kuuluvad veel mereema pojad ja tütreid (*Mierkāznōgōd* ‘Merepulmad’, *Mierneitst kutsūb poisō eņtš jūr* ‘Merineitsi kutsub poissi enda juurde’, *Miersō daņtšiji neitst* ‘Meres tantsiv neiu’). *Mierneitsōd* ‘merineitsid’ kannavad mõnikord ka *nōra* (või *nāra*) nime (*Nōra bōtsō* ‘Näkk paadis’). Loodushaldjate hulka kuuluvad veel *mōtsāizā* (‘metsaisa’), *mōtsājemā* (‘metsaema’), *tūljemā* (‘tuuleema’). Merehaldjatega on seotud tuntud siniste lehmade maa peale tekkimise lugu *Siņņizt nīemōd* ‘Sinised lehmad’. Laevahaldjatest esineb kõige sagedamini *potōrmaņ* ~ *klaboutermaņ* (‘kotermann’), kellest võis sõltuda meremeeste käekäik.

Omaette maailma moodustavad jutud, mille teemaks on surm ja surnud, nõidus ja nõiad, kurat. Sagedasti tegutseb juttudes *kuṛē* (‘kurat’), kes on inimeste eksitaja ja kurjale ahvatleja (*Kuṛējemā un tām pūoga* ‘Kuradiema ja tema poeg’). Nõiapidude teemaga on seotud nõiakujud *buṛā* (läti keeles *burvis*) ja *vōl* (‘nõid’), keda peeti üldjuhul kuradi teenriteks. Nõiad võisid loomi ja inimesi ära nõiduda, taeva all tulejoana lennata. Populaarsed on lood rahatuledest. *Rōtuļ* ‘rahatuli’ annab märku peidetud aardest ja rahatule nägijaks on enamasti kas jutustaja ise või keegi tema perekonnaliikmetest või sugulastest. Õudusjuttude sugemetega on külmingade (*kīlmakānga* ‘külming’) esinemine (*Kimkāngali un suiž* ‘Külming ja susi’). Seda mütolooilist olendit on kogetud enamasti inimest hirmutavana ja eluohtlikuna. Oluline tegelaskuju liivi muistendites on *vīlkatōks* ‘libahunt’, kelle kuju võivad võtta nii taluperemees kui ka kirikuõpetaja. Müütilistest haigustest on liivlastel kesksel kohal *pāina* ‘luupainaja’ (*Pāina nāgṭōb eņtšta* ‘Luupainaja näitab ennast’). Teine sagedasti esinev haigus on *jōḍ* ‘halltõbi’, mis on liivlaste kujutluses olnud vaim, kes leitud ohvrist loobuda ei taha.

Haldjate ja müütiliste olendite maailma kõrval eksisteerib ka kristlik maailm ja rahvatraditsioon. 19. sajandi lõpus ja 20. sajandi alguses oli kirik liivlaste elus väga tähtsal kohal (LRU I: 7–9; Salve 2011b: 262). Sageli esineb juttudes *Mōrjemā* ‘Maarjaema’, kes ühendab endas kristliku püha Maarja ja paganliku haldjaemade isiku (*Mōrjema sōnas* ‘Maarjaema saunas’).

Traditsioonilisi rahvajutte ühendatakse mõnikord konkreetsete isikutega ja kohtadega. Nii on mõned jutud seotud reaalsete Liivi ranna elanikega ja kohtadega. Vaieldamatult kõige tuntum nimi, kellega seostati erinevaid lugusid, oli Vaidi küla Zūonkō talu peremees. Zūonkō suurtalu on peetud liivi rahvuse kantsiks, kust pärines kuulus Bertholdide suguvõsa. Zūonkō peremees olevat valitud kolm korda järjest Dundaga valla vanemaks (Loorits 1938: 89). Juttudes esinebki ta kui *vanā Zūonkō* ‘vana Zūonkō’ (*Vanā Zūonkō kurē* ‘Vanā Zūonkō kurat’, *Vanā Zūonkō pieksāb* ‘Vanā Zūonkō peksab’). Tuntud talukohtadest esineb veel näiteks Vaidi külas asuv *Vanā-Ruotš* ja *Ūž-Ruotš*. Jutustustes esineb mitmeid tuntud liivi kohti ja külanimesid – *Ku Sīkrōgōs um vōnd pāp* ‘Kui Sīkrōgis oli papp’, *Kui Kūolka nanā um suggōn* ‘Kuidas Kūolka nina on tekkinud’, *Kui Kūolka nim um suggōn* ‘Kuidas Kūolka nimi on tekkinud’.

Ainestiku kirjaviis

Looritsa liivi folkloori kogu kirjaviisi tausta aitab mõista 1920. aastate liivi keele ja liivikeelsete allikate olukord. 1861. aastal olid ilmunud Sjögreni-Wiedemanni liivi keele grammatika ja liivi-saksa sõnaraamat (SW 1861a, 1861b). Pärast esimeste liivikeelsete raamatute (Matteuse evangeeliumid) ilmumist 1863. ja 1880. a tekkis liivikeelsete tekstide väljaandmise pikem paus. Paus kestis just selle ajani, mil pärast Esimest maailmasõda läksid liivi ekspeditsioonile Lauri Kettunen ja Oskar Loorits. 1920. a ekspeditsiooni järel lülitati ametlikult Akadeemilise Emakeele Seltsi programmi vaimse ja materiaalse abi andmine liivlastele (Valge 2020: 15).

Seltsi oluliseks tööks selles vallas oli esimese ilmaliku sisuga liivikeelse raamatu “Esimene liivi lugemik” väljaandmine. Ekspeditsioonimaterjalide põhjal valminud lugemiku tarbeks vajasisid Kettunen ja Loorits sobivat kirjaviisi. Kettunen oli juba 1917. aastal Soomes teinud eeltööd liivi häälikuloo ja sõnaraamatu jaoks ning kogunud materjali Sjögreni-Wiedemanni sõnaraamatu põhjal lääneliivi Lūži külast pärit Pruonje-memmelt (Kettunen 1945: 268; 1999: 12). Looritsa sõnul olid kõik ekspeditsioonimaterjalid kirjutatud foneetilises kirjas (LL 1921: 24). Lugemiku jaoks aga töötati kirjaviisi ümber lihtsustatud transkriptsiooniks, et ka liivlastel oleks võimalik seda lugeda. Seega pani liivi esimene lugemik teatud mõttes aluse tänapäeva kirjakeelele (liivi kirjakeele arengu kohta on põhjaliku uurimuse kirjutanud Valts Ernštreits (2013)).

Looritsa folkloorikogu kirjapanekud pakuvad liivi keele häälduse uurijale suurt huvi ja väärivad kindlasti edasist põhjalikumat analüüsi. Tema käsikirjalised tekstid on arusaadavad ja kergesti loetavad. Kirjaviisi üldiseloostus oleks, et enamasti on kasutatud lihtsustatud foneetilist transkriptsiooni. Tuleb

rõhutada, et kirjapanekud pole ühtlased ja muutuvad ajas. Tõenäoliselt tuli kirjapanekute jooksul ette ka unustamist, näiteks palatalisatsiooni, häälikute pikkuste, katketooni vm märkimisel, mis ehk selgitaks mõningast ebauhtlust. Erinevad käekirjad kinnitavad, et tekstide kirjapanekuga on lisaks uurijale olnud seotud veel teisi inimesi. Nii nagu eespool mainitud liivi lugemiku tekstides, peegeldub ka käsikirjades kohaliku küla murre ja informandile iseloomulik keelekasutus.

Kui tahta paigutada Looritsa kirjapanekuid mingisse raamistikku, siis peaks see olema suhteliselt lai. Arvestama peab kirjapanekute aega (20. sajandi esimene pool), eelnevat liivi keele kirjapaneku kogemust (Loorits hakkas Lauri Kettuneni juhendamisel liivi keelt kirja panema oma esimesel liivi ekspeditsioonil), liivi informantide keelekasutust jm. Kettuneni aastatepikkuse töö üheks tulemuseks oli liivi sõnaraamat ("Livisches Wörterbuch mit grammatischer Einleitung", 1938), mis on olemuselt soome-ugri foneetilises transkriptsioonis murdesõnaraamat. Looritsa uurimistöö jaoks polnud taoliste täpsete häälduseikade esitamine nii vajalik, kuid teataval määral seda kirjapanekutes siiski esineb.

Järgnevate tähelepanekute valik on subjektiivset laadi ja kindlasti ei tasu nende põhjal teha lõplikke järeldusi. Kirjaviisi näited esitatakse liivi õigekirjutuse reegleid järgides ja toetatakse liivi-eesti-läti sõnaraamatule (sõnaraamatus esinev vaste esitatakse sulgudes)⁷. Pandagu tähele, et reegli pärast kirjapilti on sõnaraamatus täiendatud kahe hääldust hõlbustava lisamärgiga: 1) ülakoma märgib rõhulises silbis püsitoonile vastanduvat katketooni, 2) pikast kesk-kõrgest *ō*-st eristatakse variandina pikk madal *ō̄*. Tänapäeva liivi kirjakeele aluseks on idaliivi murre.

(1) **Pikad häälikud.** Praeguses liivi kirjaviisis märgitakse täishäälikute pikkust sarnaselt läti keelega pikenduskriipsuga hääliku peal, nt *pāva* 'päev', *āita* 'ait', *lūoima* 'lõim'. Looritsa tekstides on esisilbi pikad täishäälikud mõnikord sellisel viisil ka märgitud, nt *ō̄dōg* 'õhtu' (*ō̄dōg*), *lānd* 'läinud' (*lā̄nd*), *vāški* 'vasikas' (*vā̄ški*), kord mitte, nt *luomidi* 'loomi' (*lūomidi*), *kuora* 'kõrv' (*kūora*). Järgsilbi (pool)pikkust pole samuti enamasti märgitud – *akiz* 'hakkas' (*akīz*), *astiz* 'astus' (*astīz*), *rištīng* 'inimene' (*rištīng*), *jara* 'ära' (*jarā*). Järgsilbi (pool)pikkust on aeg-ajalt siiski märgitud näiteks liivi sõnastiku sedelitel ja mõnedes tekstides: *kazāndōks* 'kasulaps' (*kazāndōks*), *ildīn* 'kohe' (*ildīn*). Harva on tähistatud konsonantide pikkus – *riktig* 'korras, õige' (*riktig*), *kul̄di* 'kuldne' (*kuldi*).

(2) **Täishäälikühendid.** Liivi keel on äärmiselt huvitav diftongide ja triftoonide poolest, mis esinevad nii lühikeste kui ka pikkadena (Pajupuu & Viitso 1986), nt *ie* (*kievād* 'kevad'), *iē* (*sīedō* 'süüa'), *uo* (*suodā* 'sõda'), *ūo* (*jūodō* 'juua'),

õi (*sõidõ* 'sõuda'), *õi* (*sõidaji* 'sõudja'), *uoi* (*ruoikõ* 'rutata'), *uoi* (*rūoiska* 'roosk, piits'). Kõige rohkem jääb tekstide puhul silma, et lühikest kaksiktäishäälikut *ie* märgib Loorits valdavalt *je – mjer* 'meri' (*mier*), *vjeddõ* 'vedada' (*vie'ddõ*).

(3) **Palatalisatsioon.** Palatalisatsiooni ehk peenendust märgitakse tänapäeva liivi kirjaviisis nii, nagu seda tehakse läti keeleski – tähemärgi all (*n, l, t, r, d*). Looritsa kirjapanekud järgivad foneetilise transkriptsiooni traditsiooni ehk akuuti tähemärgi kohal või kõrval. Peenendust on mõnedes tekstides märgitud, mõnedes mitte – *kure ~ kuře* 'kurat' (*kurē*). Enamasti on ühes tekstis palatalisatsiooni märgitud kõikjal. Huvitavad on aga juhud, kus ühes tekstis palatalisatsiooni märkimine ühe sõna puhul varieerub – nt sõna *riek* 'tee', kus tänapäeva liivi kirjaviisis on sõnaalguline *r* palataliseerimata, esineb tekstis kujul *řek* ja *rjek*. Sõna *řek* puhul on kuulnud või hääldatud *r*-i palataliseeritult ja diftongi pole kuulnud või hääldatud. Sõnas *rjek* aga on kuulnud või hääldatud lühikest diftongi *ie*, kuid *r* on palataliseerimata. Jääb mulje, et ka sõnaalgulist *t-d* on järgneva *i*-ga algava täishäälikuühendi puhul kuulnud või hääldatud palataliseerituna, nt *t'eudõn* 'teadnud' (*tieudõn*).

(4) Veel 1920. ja 1930. aastatel esinesid liivi keeles **foneemid ü ja õ**, mis on ka Looritsa üles kirjutatud tekstides – *tüö* 'töö', *üözõ* 'öösel', *ütõ* 'ühte'. Need foneemid on aga kogu liivi keelealal asendunud vastavalt vokaalidega *i* ja *e* (Viitso 2008b: 311–312) – *tīe* 'töö', *īezõ* 'öösel', *īdtõ* 'ühte' (*t'īdtõ*).

(5) Liivi keeles esineb kaks **õ-häälikut** – kõrge *õ* ja keskkõrge *ö*. Liivi *õ* hääldub veidi kõrgemalt ja *ö* veidi madalamalt kui eesti *õ* (Tuisk 2016). Keskkõrget tagavokaali *ö* pole Looritsa tekstides enamasti eristatud – *vol'* 'oli' (*vó'ļ*), *vond* 'olnud' (*võnd*). Loorits on esimeses liivi lugemikus ka ise selgitanud, et tema kirjutatud *o* tähistab nii lääneliivi lühikest diftongi *uo* (*uo*) kui ka idaliivi *o-d* (*ó-d*) (Loorits 1921).

(6) **Katketoon.** Erinevalt teistest läänemeresoome keeltest esineb liivi keele fonoloogilises süsteemis püsi- ja katketooni vastandus (Viitso 2007; Teras & Tuisk 2009). Liivi õigekiri katketooni ei märgi, kuid foneetilistes transkriptsioonides, sõnaraamatutes ja õppematerjalides märgitakse katketooni valdavalt ülakomaga. Looritsa kirjapanekutes on katketooni enamasti märgitud, nt *rā'kõks* 'rahaga', *su'iz̄* 'hunt, susi', *mõ'zõ* 'maha'. Ei saa välistada, et teatud juhtudel pole katketooni lihtsalt kuulnud. Oodatav oleks katketoon pikkade heliliste geminaatidega sõnades, nagu *i'bbi* 'hobune', *ka'ggõl* 'kael', *su'ddõn* 'hundile, susile'. Looritsa tekstides on sellistes sõnades katketooni mõnikord märgitud (*ra'bbõn* 'lõõnud', *si'zzõl* 'sisse') ja mõnikord mitte.

(7) Levinum Kuramaa liivi murdejaotus eristab enamasti ida-, kesk- (ka siirde-, ülemineku-) ja lääneliivi murdeala (nt Kettunen 1938: VIII; liivi kirjaviisi murdetausta analüüsib ka Damberg 1978a, 1978b). Siiski on ida- ja lääneliivi vahelist Īra küla murret peetud pigem läänemurde omapäraseks osaks (nt Viitso 2008a). Murdeerinevust peegeldab iseäranis hästi liivi vokaalisüsteem. Looritsa tekstides tuleb **murdeerinevus** järjekindlalt välja (vt ka 5. punkti eespool) – lääneliivi *rā* ‘raha’, *sānōd* ‘saanud’, *mitsō* ‘metsa’ ja *juvaks* ‘heaks’ vrd idaliivi *rō* (*rō*), *sōnōd* (*sōnōd*), *mōtsō* (*mōtsō*), *jōvaks* (*jōvāks*). Esineb ka sõnavaralist erinevust – lääneliivi külmking *kūlmakānga* esineb idaliivis kümnekingalisena *kimkānga* ~ *kimkāngali*.

(8) **Kokkuhääldus.** Eelneva sõna kokkuhääldust märgitakse foneetilises transkriptsioonis ümarkaare või klambriga sõnade vahel (ortograafias seda ei märgita). Sulgudes olev häälik viitab sellele, et häälik võib sellise kokkuhäälduse puhul jääda välja hääldamata. Kõige sagedasemad kokkuhääldatud ühendid Looritsa kirjapanekutes on *se_(u)m* ‘see on’, *ta_(u)m* ‘ta on’, *k(u)_āb* ‘et ei’, *n(e)_āt* ‘nad on’.

Liivi folklooritekstide kasutusvõimalused

Oskar Looritsa hinnaline folkloorikogu on tänasel päeval leidnud juba põnevaid rakendusi. Digiteeritud osa põhjal on tehtud olulisi samme liivi keele kasutus- ja uurimisvõimaluste suurendamiseks. Läti ülikooli juurde 2018. aastal asutatud liivi instituudi projektide raames on hakatud rahvaluuletekste tekstifailideks sisestama ja liivi korpuse lisama. Selle töö põhieesmärk on korpuse jaoks liivi tekstide morfoloogiline märgendamine. Sisestamise käigus on ühtlustatud tekstide ortograafiat vastavalt korpuse eesmärkidele.

Enne suuremat sisestustööd jõudis väike osa tekste ka trükis ilmuda. Nimelt andis Eesti Kirjandusmuuseum välja valiku liivi merehaldjate tekste – “Mierrovz” (‘Mererahvas’, 2018). Liivi instituudile avamise puhul kingitud väike raamatuke sümboliseerib midagi väga olulist – liivi keele ja kultuuri elujõudu, püsijäämist ja huvitavat tulevikku. Sada aastat tagasi alguse saanud liivi folkloori kogu leiab tänapäeva digiajastul endiselt kasutamist ja innustab edasisi kasutus- ja arenguvõimalusi otsima. Ühe väikese elujõulise keele jaoks polegi seda nii vähe.

Tänuõnad

Artikli valmimist on toetanud Eesti Haridus- ja Teadusministeerium (Hõimurahvaste programmi uurimistoetus SHVEE21397 “Liivi keele hääldusjooned”) ja Eesti Teadusagentuur (uurimistoetus GHVEE22112J “Katketoon Läänemere ümbruse keeltes”). Artikli autor on abi eest südamest tänulik Kadri Tammele, Kristi Salvele, Rein Saukasele, Ellen Niidile ja Valts Ernštreitsile. Eriline tänu kuulub retsensentidele asjakohaste märkuste ja soovitude eest.

Kommentaariid

- ¹ Vanasõnade ja kõnekäändude sedelkogu koopiad sai Eesti NSV TA Keele ja Kirjanduse Instituut Soome Kirjanduse Seltsilt 1975. ja 1978. aastal (Mälk 1981: 8).
- ² 1920. aastal võttis vastloodud Emakeele Selts plaani liivlaste vaimse ja ainelise toetamise. Selle raames tegeleti ka kahe liivi noormehe õpingute korraldamisega Tartu Õpetajate Seminaris. Lauri Kettunen ja Oskar Loorits otsisid oma ekspeditsioonidel liivi noori, kes võiksid pärast hariduse omandamist liivi kultuurielu edendada. Liivi noormehed August Skadiņ ja Jõņ Zēberg, kellega Loorits töötama hakkas, saabusid Tartusse 1921. aasta alguses. (Blumberga 2011b: 155; Tuisk 2021)
- ³ Artiklis esinevad isiku- ja kohanimed on esitatud tänapäeva liivi kirjaviisis.
- ⁴ “Ma Kuoštrõgisse tahaks minna ja küla läbi käia...”
- ⁵ Liivlasi kutsuti randlasteks ‘rāndalīzī’ ja kalameesteks ‘kalāmīed’, lätlasi maarahvaks või maameesteks ‘mõmīed’.
- ⁶ Siinsed liivikeelsed näited on esitatud tänapäevases liivi kirjaviisis.
- ⁷ “Līvõkiel-ēstīkiel-leļkiel sōnārōntõz. Liivi-eesti-lāti sōnaraamat. Lībiešu-igauņu-latviešu vārdnīca” (2012, koost. T.-R. Viitso, V. Ernštreits), veebiversioonid <http://www.livones.net/lili/lv/vardnica/> ja <https://keeleeveeb.ee/>.

Kirjandus

Blumberga, Renāte 2004. Oskar Loorits ja liivlased. *Mäetagused* 24, lk 9–17 (DOI: 10.7592/MT2003.24.blumberga).

Blumberga, Renāte 2007. Pirmās lībiešu lasāmgrāmatas – ieskats tapšanas vēsture [Esimeste liivlaste lugemisraamatud – sissevaade loomislukku]. *Latvijas Universitātes raksti* 727. *Valodniecība. Somugristika*, lk 33–38.

Blumberga, Renāte 2011a. Liivi kultuuri ja keele uurimine Eestis, Lätis ja Soomes. Blumberga, Renāte & Mäkeläinen, Tapio & Pajusalu, Karl (koost, toim). *Liivlased. Ajalugu, keel ja kultuur*. Tallinn: Eesti Keele Sihtasutus, lk 13–51.

Blumberga, Renāte 2011b. Liivlaste ärkamisaeg ja hõimuliikumine. Blumberga, Renāte & Mäkeläinen, Tapio & Pajusalu, Karl (koost, toim). *Liivlased. Ajalugu, keel ja kultuur*. Tallinn: Eesti Keele Sihtasutus, lk 155–190.

- Damberg, Pētõr 1978a. Liivi keelekorraldusest. *Emakeele Seltsi aastaraamat 23*, 1977. Tallinn: Eesti Raamat, lk 71–82.
- Damberg, Pētõr 1978b. Līvõ kiel kõrdõlpanmi. *Emakeele Seltsi aastaraamat 23*, 1977. Tallinn: Eesti Raamat, lk 83–92.
- Ernštreits, Valts 2002. *Liivi keele sõnavara kogude analüüs ning liivi-läti ja läti-liivi sõnaraamat*. Magistritöö Tartu Ülikooli läänemeresoome keelte õppetoolis. Tartu (<https://murdearhiiv.ut.ee/naita.php?t=kasikiri&id=5462> – 07.02.2022).
- Ernštreits, Valts 2013. *Liivi kirjakeel*. Tartu: Tartu Ülikooli Kirjastus.
- I. M. ja F. L. 1925 = Manninen, Ilmar & Leinbock, Ferdinand 1925. Rahvusteaduslikud kogud Eesti Rahva Muuseumis. *Eesti Rahva Muuseumi aastaraamat I*. Tartu, lk 134–144 (<https://www.digar.ee/arhiiv/et/raamatud/108785> – 04.02.2022).
- Kettunen, Lauri 1938. *Livisches Wörterbuch mit grammatischer Einleitung*. (Lexica Societatis Fenno-Ugricae V). Helsinki: Suomalais-Ugrilainen Seura.
- Kettunen, Lauri 1945. *Tieteen matkamiehen. Kaksitoista ensimmäistä retkeä 1907–1918*. Porvoo & Helsinki: WSOY.
- Kettunen, Lauri 1948. *Tieteen matkamiehen uusia elämyksiä. Murrosvuodet 1918–1924*. Porvoo & Helsinki: WSOY.
- Kettunen, Lauri 1999. *Laadogast Balatonini*. Mälestusi 1918–1924. Tlk Jüri Valge. Tartu.
- Kippar, Pille 2010. Kui otse ei saa, mine ringi. *Lee 16*, Eesti Rahva Muuseumi Sõprade Seltsi väljaanne. Tartu, lk 31–34.
- Korb, Anu 1998. Eesti Rahvaluule Arhiiv 1998. Aru, Krista (koost). *Paar sammukest: Eesti Kirjandusmuuseumi aastaraamat 15*. Tartu: Eesti Kirjandusmuuseum, lk 134–140.
- Linnus, Jüri 1970. Eesti NSV Riikliku Etnograafiamuuseumi soome-ugri rahvaste etnograafilised kogud. Linnus, Jüri & Peterson, Aleksei (toim). *Läänemeresoomlaste rahvakultuurist*. Tallinn: Valgus, lk 226–246.
- LL 1921 = Kettunen, Lauri & Loorits, Oskar (koost). *Esimene Liivi lugemik. Ežmi Līvõd lugdõbrõntõz*. Akadeemilise Emakeele Seltsi toimetused I. Tartu.
- LL 1922 = [Skadiņ, August (koost).] *Teine liivi lugemik. Toi līvõd lugdõbrõntõz*. Akadeemilise Emakeele Seltsi toimetused V. Tartu.
- LL 1923 = Skadiņ, August (koost). *Kolmas liivi lugemik. Kolmõz līvõd lugdõbrõntõz*. Akadeemilise Emakeele Seltsi toimetused IX. Tartu.
- LL 1924 = *Neljas liivi lugemik. Nellõz līvõd lugdõbrõntõz*. Akadeemilise Emakeele Seltsi toimetused X. Tartu.
- LL 1926 = *Viies liivi lugemik. Vīdõz līvõd lugdõbrõntõz*. Akadeemilise Emakeele Seltsi toimetused XV. Tartu.
- Loorits, Oskar 1921. Järelmärkuseks. Kettunen, Lauri & Loorits, Oskar (koost). *Esimene Liivi lugemik. Ežmi Līvõd lugdõbrõntõz*. Akadeemilise Emakeele Seltsi toimetused I. Tartu, lk 23.
- Loorits, Oskar 1926. *Liivi rahva usund I*. Mit einem Referat: Der Volksglauben der Liven. Acta et Commentationes Universitatis Tartuensis (Dorpatensis). Tartu: [Tartu Ülikool].

Loorits, Oskar 1928. *Liivi rahva usund* III: mit einem Referat: Der Volksglaube der Liven. Tartu: [Tartu Ülikool].

Loorits, Oskar 1938. *Liivi rahva mälestuseks*. Reisivesteid ja ülevaateid. Tartu & Tallinn: Loodus.

LRU I–III = Loorits, Oskar 1998. *Liivi rahva usund* I–III. Mit einem Referat: Der Volksglauben der Liven I–III. Faksiimileväljaanne. Tartu: Eesti Keele Instituut.

LRU IV–V = Loorits, Oskar 2000. *Liivi rahva usund* IV–V. Krikmann, Luule & Hiiemäe, Mall & Kõiva, Mare & Salve, Kristi (toim). Tartu: Eesti Kirjandusmuuseum.

Mierrovz = Kõiva, Mare (koost) 2018. *Mierrovz. Līvõ kītõkst*. Līvõd institūt vāldiž tiemiz ovkõks Oskar Loorits koleksijstõ. Ēsti Literatūr Muzēj, Rovdvaili Līvõd Sõbrād seļtš. Tartu: Eesti Kirjandusmuuseumi Teaduskirjastus.

Mälk, Vaina 1981. Sissejuhatus. Mälk, Vaina (koost). *Liivi vanasõnad eesti, vadja ja läti vastetega* I. Tallinn: Eesti Raamat, lk 3–27.

Pajupuu, Hille & Viitso, Tiit-Rein 1986. Livonian polyphthongs. Eek, Arvo (toim). *Estonian Papers in Phonetics* 1984–1985. Tallinn, lk 96–130.

Pajusalu, Karl 2018. Liivi 100. Oskar Looritsa liivluse ja liivi luule taustal. *Looming* 4, lk 546–555.

Salve, Kristi 2002. Muude rahvaste folkloor Eesti Rahvaluule Arhiivis. Hiiemäe, Mall (koost). *Kogumisest uurimiseni*. Artikleid Eesti Rahvaluule Arhiivi 75. aastapäevaks. Eesti Rahvaluule Arhiivi toimetused – Commentationes Archivi Traditionum Popularium Estoniae. 20. Tartu: Eesti Kirjandusmuuseum, lk 29–52.

Salve, Kristi 2007. Liivi rahvausundist ja folkloorist. Kõiva, Mare (koost). *Paar sammukest XXIII*. Eesti Kirjandusmuuseumi aastaraamat. Tartu: EKM Teaduskirjastus, lk 213–272.

Salve, Kristi 2011a. Liivi rahvakalendrist. Blumberga, Renäte & Mäkeläinen, Tapio & Pajusalu, Karl (koost, toim). *Liivlased. Ajalugu, keel ja kultuur*. Tallinn: Eesti Keele Sihtasutus, lk 277–293.

Salve, Kristi 2011b. Liivi rahvausundist ja folkloorist. Blumberga, Renäte & Mäkeläinen, Tapio & Pajusalu, Karl (koost, toim). *Liivlased. Ajalugu, keel ja kultuur*. Tallinn: Eesti Keele Sihtasutus, lk 253–276.

SW 1861a = Sjögren, Andreas Johan 1861a. *Joh. Andreas Sjögren's Livische Grammatik nebst Sprachproben*. Im Auftrage der Kaiserlichen Akademie der Wissenschaften bearbeitet und mit einer historisch-ethnographischen Einleitung versehen von Ferdinand Joh. Wiedemann. Sjögren J. A. Gesammelte Schriften. Band II. Theil I. St. Petersburg: Kaiserlichen Akademie der Wissenschaften.

SW 1861b = Sjögren, Andreas Johan 1861b. *Joh. Andreas Sjögren's Livisch-deutsches und deutsch-livisches Wörterbuch*. Im Auftrage der Kaiserlichen Akademie der Wissenschaften bearbeitet von Ferdinand Joh. Wiedemann. Sjögren, A. J. Gesammelte Schriften. Band II. Theil II. St. Petersburg: Kaiserlichen Akademie der Wissenschaften.

Teras, Pire & Tuuli Tuisk 2009. The characteristics of stød in Livonian. Vainio, Martti & Aulanko, Reijo & Aaltonen, Olli (toim). *Nordic Prosody. Proceedings of the Xth Conference*, Helsinki 2008. Frankfurt: Peter Lang Verlag, lk 217–226.

Tuisk, Tuuli 2016. Main features of the Livonian sound system and pronunciation. *Eesti ja soome-ugri keeleteaduse ajakiri = Journal of Estonian and Finno-Ugric Linguistics* 7 (1), lk 121–143 (DOI: 10.12697/jeful.2016.7.1.06).

Tuisk, Tuuli 2021. Emakeele Selts ja sugulaskeeled. Valge, Jüri (koost). *Emakeele Selts 1920–2020*. Tallinn: Emakeele Selts, lk 389–410.

Valge, Jüri 2020. *Sajand koos Eestiga. Emakeele Selts 1920–2020*. Tallinn: Emakeele Selts.

Valge, Jüri 2021. Emakeele Seltsi põhikirjad 1920–2011. Valge, Jüri (koost). *Emakeele Selts 1920–2020*. Tallinn: Emakeele Selts, lk 281–301.

Viipto, Tiit-Rein 2007. Livonian gradation: types and genesis. *Linguistica Uralica* XLIII 1, lk 45–62.

Viipto, Tiit-Rein 2008a. Keskliivi. Pajusalu, Karl & Sutrop, Urmas & Teras, Pire (koost, toim). *Liivi keel ja läänemeresoome keelemaastikud*. Tartu & Tallinn: Eesti Keele Sihtasutus, lk 225–232.

Viipto, Tiit-Rein 2008b. Liivi keele erijooned läänemeresoome keeleruumis. Pajusalu, Karl & Sutrop, Urmas & Teras, Pire (koost, toim). *Liivi keel ja läänemeresoome keelemaastikud*. Tartu & Tallinn: Eesti Keele Sihtasutus, lk 308–345.

Summary

Oskar Loorits' collection of Livonian folklore

Tuuli Tuisk

Research Fellow in Phonetics of Finnic Languages

Institute of Estonian and General Linguistics

University of Tartu

tuuli.tuisk@ut.ee

Keywords: Estonian Folklore Archives, ethnography, folk belief, folklore, language, Livonian, manuscript, Oskar Loorits

The Estonian Folklore Archives of the Estonian Literary Museum hold a valuable collection of Livonian ethnography and folklore – Oskar Loorits' collection of Livonian folklore. Oskar Loorits started his journey to Livonians and the Livonian language in 1920, when he participated in a Livonian expedition in Courland as an assistant to Lauri Kettunen, professor of Finnic languages at the University of Tartu. His great interest in Livonians and the Livonian language, Livonian ethnography and folklore developed during this expedition. The Livonian folklore collection is valuable material concerned with the Livonian language and culture. The materials were mostly collected in the 1920s from 12 Livonian villages. The article provides an overview of the collection that physically consists of folders and file boxes in quarter format. The materials include both Livonian folklore texts and their translations. An important component part is the Livonian ethnographic dictionary. In 2013, the digitalization of materials started. The entire physical collection and its partially digitized materials are available to anyone interested.

Tuuli Tuisk on Tartu Ülikooli läänemeresoome keelte foneetika teadur, kes kaitses oma doktoritöö TÕ eesti ja üldkeeleteaduse instituudis 2015. aastal. Tema teaduslik uurimishuvi on seotud eeskätt liivi keele hääldusega, samuti teiste lähedaste sugulaskeelte (eesti, vepsa) hääldusjoontega. 2006. aastast on ta olnud tegev eesti keele spontaanse kõne foneetilise korpuse juures. Ta on ka TÕ eesti murrete ja sugulaskeelte arhiivi administraator.

Tuuli Tuisk is Research Fellow in Phonetics of Finnic Languages at the University of Tartu. She defended her doctoral dissertation at the Institute of Estonian and General Linguistics of the University of Tartu in 2015. Her research interest is mainly related to the pronunciation of the Livonian language as well as other kindred languages (Estonian, Vepsian). Since 2006 she has worked with the phonetic corpus of Estonian spontaneous speech. She is also specialist at the Archives of Estonian Dialects and Kindred Languages of the University of Tartu.

tuuli.tuisk@ut.ee